

VILNIAUS UNIVERSITETO
LY I STUDIJ CENTRAS
ŠIAULI UNIVERSITETO
LY I STUDIJ INSTITUTAS

LY I STUDIJOS IR TYRIMAI

2 (2006)

Teminis straipsni rinkinys

Vš Šiauli universiteto leidykla
2006

Redakcin kolegija:

dr. Dalia Marcinkevičienė, Vilniaus universiteto Lygi studijų centras

dr. Lijana Stundžytė, Vilniaus universiteto Lygi studijų centras

dr. Virginija Šidlauskienė, Šiauli universiteto Lygi studijų institutas

dr. Solveiga Daugirdaitė, Vilniaus universiteto Lygi studijų centras

dr. Aistė Urbonienė, Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Filosofijos ir kultūros studijų katedra

Mokslininkų recenzentai:

prof. Viktorija Daujotytė

prof. Marija Aušrinė Pavilionienė

Sudarytojos:

dr. Virginija Šidlauskienė

dr. Lijana Stundžytė

ISSN 1822-6310

© Vilniaus universiteto Lygi studijų centras, 2006

© Šiauli universiteto Lygi studijų institutas, 2006

© Vš Šiauli universiteto leidykla, 2006

TURINYS

Pratarm	5
Nel Asadauskien Moters identiteto emancipacija XVI a. pradžios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dokumentuose	9
Ernesta Butkuvien Moter politinio dalyvavimo prielaidos Lietuvoje	13
Solveiga Daugirdait Woman's body in the Lithuanian women's prose fiction (the end of the 20 th century)	19
Leonarda Jekentait Sueities aktas ir asmens tapatyb paskutini j dešimtmė i kine	24
Virginija Jur nien Darbo rinka ir moterys tarpukario Lietuvoje	28
Vida Kanopien Ly i ekonominiai vaidmenys	38
Gintar Kavali nait -Amelyushkina Motinyst s vaizdis Lietuvos žiniasklaidoje	45
Laima Liukinevi ien , Natalija Mažeikien Angliš k žodži vertimo kitas kalbas ir adaptavimo patirtis rengiant Lietuvoje ly i ir s vok termin žodyn	53
Aušra Maslauskait Demographic and sociological modernization of Lithuanian family: the parallel or clash processes?	63
Valdas Selenis Pirmosios profesionalios Lietuvos istorik s 1918–1940 m.	72
J rat Svi iulien K niškumas estetin je ir etin je erdv je	77
Virginija Šidlauskien Seksistini s mokyklos aplinkos taka berniuk vyriškumo identifikacijai	82
Art ras Tereškinas Vyriškumas ir t vyst : Lietuvos vyr t vyst s atostogose atvejais	90
Aist Urbonien , Vilija Staniškauskien Karjeros sampratos erdv : ly i aspektas	97

Anel Vosyliūtė	
Moteris ir erdvė : tapatumo paieškos	103
Alina Žvinklienė	
<i>Gender</i> , kurio nėra Lietuvos lyčių studijose	111
Apie autorius	117

PRATARM

Antrajame leidinio *Ly i studijos ir tyrimai* numeryje (pirm j 2005 m. išleido Šiauli universiteto Ly i studij institutas) publikuojami aktualiausi ir diskusiniai lyties, kaip tarpdisciplininio diskurso, mokslo tyrimai. Juos pristato autoriai iš vairi šalies institucij , taip sutelkiant tyrim išteklius ir solidarizuojant mokslinink (vis pirma mokslininki) paj gas ir kompetencijas.

Lyties tematika n ra dirbtinis mokslini tyrim vaisius. Kinta asmuo ir visuomen , kinta moters ir vyro santykiai. Juos analizuoti n ra paprasta – tam šiuolaikinis mokslas ne visuomet turi reikiam instrument . Net tokia iš pirmo žvilgsnio aiški sritis kaip statistika, atspindinti moter ir vyr pad t Lietuvoje, atskleidžia daugyb paradoks , reikalaujan i paaiškinimo. Pavyzdžiui, remiantis statistika atrodyt , jog turime palyginti daug moter vadov : iš vis šalies vadov 43 proc. yra moter . Deja, ši statistik trauktos ir moterys, dirban ios pagal individualius verslo liudijimus. Taigi vadov mis laikomos ir turguose prekiaujan ios, bet sprendim pri mimui visai neturin ios takos m s šalies piliet s. Kitas pavyzdys: Lietuva kartu su kitomis Baltijos šalimis iš ES šali išsiskiria itin žemu moter nedarbo lygiu. Tai atspindi ir Lietuvos statistikos departamento 2006 m. pirmojo ketvir io duomenys: moter nedarbo lygis Lietuvoje yra 5,5 proc., o vyr – 7,3 proc. Taip yra tod l, kad moterys, ieškodamos darbo, neturi motyvuot pageidavim . Istorin s ir socialin s aplinkyb s l m , kad pagal kai kuriuos rodiklius Vakar ir Vidurio Europos moterys gerokai atsilieka nuo m s . Naujausi EUROSTAT'o duomenys rodo, kad m s moter ir vyr užimtumo skirtumas yra palyginti nedidelis – 6,6 proc. Lietuva pagal š rodikl užima 4- j viet ES, pirmajame trejetuke yra Švedija, Suomija ir Estija. Manoma, jog ES šalyse 2010 m. moter užimtumo lygis privalo pasiekti 60 proc. Š lyg mes jau esame pasiek šiandien. Moterys sudar 65,7 proc. vis šalies aukšt j mokykl absolvent 2005 m. Ši tendencija išlieka met metus. Žmogaus, turin io aukšt j išsilavinim , galimyb s patekti bedarbi gretas yra nedidel s. Be to, absoliuti dauguma moter m s šalyje jau daugel dešimtme i dirbo mokam darb . Lietuvoje seniai išnykusi stereotipin nuostata, kad ištekl jusi moteris turi likti namuose.

Viena iš modernios visuomen s vystymosi tendencij – kintanti moters pad tis priva ioje ir viešoje erdv je. Istorin priklausomyb nuo vyro – t vo ar situoktinio, griežtas pareigojantis statuso ir vaidmens imperatyvas neb ra absoliutus. Ta iau lietuv s vis dar ken ia nuo smurto šeimoje ir vyraujan i stereotip .

Emancipuota, egalitari, liberali XX a. banga daug kur kei ia vertybi prioritetus, pabr žiama asmens autonomija, lygios lavinimosi, tobulinimosi ir saviraiškos galimyb s, individualizuotos žmogaus laisv s ir teis s. Vis dažniau visuomen je samprotaujama apie nelygyb , diskriminacij , pasipriešinim smurtui, represijoms, pažeminimams, agresijai. Dalis visuomen s konstatuoja šeimos kriz , o globaliai m stantys žvelgia naujas moters ir vyro sociokult rinio gyvenimo formas.

Lyties arba ly i sistemos tyrimai Vakar šalyse prasid jo daugiau nei prieš šimtmet , Lietuvoje šios krypties tyrimai prad ti tik paskutiniajame XX a. dešimtmetyje. Feministin visuomen s kritika reikalavo moksliskai traktuoti tikrov ekonominiu, sociologiniu, politologiniu, kult rologiniu, psichologiniu, lingvistiniu ir kitais poži riaais. Lyties tyrimams dar tak naujausios filosofin s ir metodologin s žvalgos, kurios vairias moters ir vyro gyvenimo kaitos sritis laiko tarp sav s susijusiomis. Remiantis konstruktyvistine paradigma, gyvenimo realyb komponuojama priklausomai nuo socialini ir individuali praktik pliuralumo, nuo projektuojamos gyvenimo strategijos, kuri lemia prigimtin duotyb ir laisv s santykis, kas suformavo sociokult rin lyt ir *gender* samprat , kuri visiškai n ra tapati biologin s lyties (gimin s) sampratai. Sociokult rin lytis išreiškia vairias santyki tarp vyr ir moter sistemas, vyriškosios ir moteriškosios prigim i kombinacijas.

Konstruktyvistin paži ra lytis praple ia stereotip , hierarchijos, diskriminacijos, asimetrijos veikimo galimybes bei si lo naujus visuomenini ir asmenini problem interpretavimo variantus. Šiuolaikinis moter ir vyr problem gvildenimas apskritai tampa kult ringo žmogaus vystymosi bei sitraukimo civilizuot pasaul rodikliu. Analizuojant ly i lygi galimyb i klausimus, b tina

judinti moters vietos ekonominiame, šeimos gyvenime, darbo rinkoje stereotipus. Lytis yra viena iš kertinių socialinio pasaulio skirtumų, todėl lyties aspektas yra neišvengiamas svarstant šeimos, socialines politikas, užimtumo ar kultūros klausimus. Tad lytis, vairiapus jos raiška bei jai lemianios socialinės, politinės bei kitos socialinės galios struktūros yra ir šio straipsnio rinkinio centre. Lytis analizuojama globaliame ir vietiniame kultūriniame, politiniame, istoriniame, lygi galimybių ir patriarchalini socialini struktūrini kontekste.

Didžiąją dalį šio rinkinio sudaro straipsniai, parengti 2005 m. birželio 3 d. Vilniaus universiteto Lyties studijų centro surengtos konferencijos „Lytis ir tapatybė“ pranešimų pagrindu. Straipsnių rinkinys yra tarpuniversitetinis dvejopa prasme: straipsnių autoriai atstovauja vairiems Lietuvos universitetams ir tyrimo institucijoms; leidinio idėja gimė bendradarbiaujant Vilniaus universiteto Lyties studijų centrui ir Šiaulių universiteto Lyties studijų institutui. Rinkinys – tarpdisciplininis, tarpkryptinis, nes straipsnių autoriai analizuoja lyties tapatybę istoriniu, ekonominiu, kultūriniu, socialiniu, politiniu, švietimo diskursais. Teminių rinkinio problematika vairi: moterys istorijoje; moterys darbo rinkoje ir karjera; lyties studijų sąvokos ir terminų vartojimas; motinystė, tėvystė ir vyriškumas; kūniškumas žiniasklaidoje, prozoje ir kine; moteris ir erdvės santykis.

Istorik darbai analizuoja Lietuvos moterų padėtį vairiais laikotarpiais bei aspektais. Vilniaus pedagoginio universiteto doc. Nel Asadauskienė straipsnyje *Moters identiteto emancipacija XVI a. pradžios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dokumentuose* kelia itin svarbų klausimą: kiek moteris yra matoma istoriniuose šaltiniuose? Tyrimui ji pasirenka LDK valdančiosios oligarchijos (Ponarybos narių) šeimas didžiojo kunigaikščio Aleksandro valdymo metais. Autor daro išvadą, kad XVI a. pr. pasitaikė atvejai, kai identifikuoti LDK aukštuomenės šeimos moteris sudėtinga, nors to meto dokumentuose rašoma, leidžiant jas identifikuoti, randama daugiau nei XV a. pab. Ji daro išvadą, jog tyrėjas, ieškodamas žinių apie to laikotarpio diduomenės šeimų moteris, susiduria su keliomis problemomis. Šaltiniai beveik pateikia itin skurdžias žinias apie netekėjusias moteris, negausios jos ir apie ištekėjusias: sutuoktinė arba neidentifikuojama (apie ją nėra jokių duomenų), arba žinomas tik vardas, bet nežinoma, iš kokios ji šeimos, arba žinoma šeima, iš kurios ji kilusi, bet nežinomas vardas.

Valdo Selenio, Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto doktoranto, straipsnyje *Pirmosios profesionalios Lietuvos istorikės 1918–1940 m.* aiškinamasi, kiek moteris reikišė tarpukario Lietuvos istorijos moksle ir kuri iš jų galime laikyti pirmąją profesionalią istorikę. Autorius nagrinėja, ar darė tokias įskaitinias socialines kilmę, ar moterys bandė sidarbinėti istorijos mokslo tyrimo institucijose ir kokios buvo nesėkmės priežastys, ar lytis nulemdavo sidarbinimo galimybes aptariamojo laikotarpio Lietuvoje. V. Selenis daro išvadą, kad jau tarpukaryje Lietuvos moterys pradėjo pabrėžti bėtinybę siekti lygi galimybių ne tik politikos, bet ir socialinio, kultūrinio ir akademinio gyvenimo srityse.

Tas pats laikotarpis domina ir istorikę dr. Virginiją Jurienę iš Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto. Jos straipsnis *Darbo rinka ir moterys tarpukario Lietuvoje* analizuoja mažai tyrinėtą temą (mokslininkai dažniau gvildena vairius nedarbo šiuolaikinėje visuomenėje aspektus). Autor teigia, kad tarpukario Lietuvoje moterims susirasti darbu buvo ypač sunku, nes Lietuva buvo žemės kraštas, o visuomenėje vyravo tradiciniai socialiniai vaidmenys. Mokslininkai detalai atskleidžia 3-iajame ir 4-ajame XX a. dešimtmetyje Lietuvos darbo rinkoje kilusias problemas, parodo vyriausybės politikos moterų atžvilgiu (atvirai diskriminacinę) bei moterų organizacijų pastangas veikti šiuos sunkumus.

Net du rinkinio straipsniai analizuoja lyties studijų terminų. Tai liudija, jog akademinė bendruomenė vis skaudžiau susiduria su lyties studijų terminų stygiu lietuvių kalboje. Šiaulių universiteto mokslininkės doc. Laima Liukinevičienė ir doc. Natalija Mažeikienė straipsnyje *Anglų kalbos žodžių vertimo kitas klabas ir adaptavimo patirtis rengiant Lietuvoje lyties sąvokos ir terminų žodyną* pristato ŠU Lyties studijų instituto inicijuotą projektą ir rengiamą lyties sąvokos ir terminų žodyną bei aptaria problemas, kurių kyla vartojant, atrenkant, aprašant sąvokas. Mokslininkės analizuoja lyties studijų terminų ir sąvokų vertimo ir adaptavimo praktiką, aptaria anglakalbės šalyse vykstančius kalbinius procesus siekiant per kalbą ugdyti nešališką požiūrį lytis.

Dr. Alinos Žvinklien s (Socialini tyrim institutas) straipsnio „Gender, kurio n ra Lietuvos ly i studijose“ tikslas – atkreipti d mes gender s vokos ignoravim ir neadekvat vertim lietuvi kalb , nes ši s voka skirtingose feministin se teorijose traktuojama vairiai. Straipsnio autor teigia, kad sociologin s teorijos poži riu lytis ir gender priklauso skirtingoms socialinio pažinimo tradicijoms. Lytis yra pozityvistin s (esencialistin s) koncepcijos socialin s tikrov s pažinimo kategorija, o gender – tai konstruktyvistin s koncepcijos, interpretuojan ios socialin tikrov , kategorija, ji apib dinamika kaip socialin konstrukcija.

Kult rologo doc. Art ro Tereškino straipsnis *Vyriškumas ir t vyst : Lietuvos vyr t vyst s atostogose atvejis*, parengtas remiantis projekte „Modern s vyrai išsipl tusioje Europoje: pažangi ly i lygyb s strategij paieška“ 2005 m. atliktu tyrimu. Straipsnyje analizuojamos Lietuvos t v t vyst s atostogose patirtys, ieškoma atsakymo, kaip pakinta t v , globojan i vaikus, vyriška tapatyb ir kokias vyriškumo formas jie patys konstruoja. Mokslininkas analizuoja vaiko prieži ros atostog teisin pad t ir statistinius rodiklius, apib dina sociodemografinius apklaust vyr bruožus bei pateikia glaust maskulinizmo studij perspektyv .

Gintar s Kavali nait s-Amelyushkinos straipsnis *Motinyt s vaizdis Lietuvos žiniasklaidoje* pagr stas 2005–2006 m. autor s atliktais Lietuvos žiniasklaidos tyrimais rengiant magistro darb . Autor teigia, kad motinyt s samprata yra dirbtinis produktas, kult rinis konstruktas, geriausiai atitinkantis ir atspindintis šiuolaikin s visuomen s motinai priskiriam viet , neatsižvelgiant individualius skirtumus tarp moter kaip asmenybi . Nukrypimas nuo primesto motinyt s vaidmens suvokiamas kaip blogai atliekamos motinos pareigos. G. Kavali nait -Amelyushkina iškelia hipotez , kad Lietuvoje motinyt vis dar suprantama tradiciškai ir j pagrindžia atlikto specializuot periodini žurnal t vams (mamoms), auginantiems vaikus, ir interneto svetaini analiz s duomenimis.

Sociolog dr. Aušra Maslauskait (Socialini tyrim institutas) straipsnyje *Demografin ir sociologin Lietuvos šeimos modernizacija: paralel s ar konfliktuojantys procesai?* analizuoja demografinius ir sociologinius kohabitacij raidos Lietuvoje ypatumus. Ji teigia, kad Lietuvoje kohabitacij plitimas n ra susij s su sociologiškai modernia, didesne ly i simetrija pasižymin ia šeima, nes Lietuvoje egzistuoja skirtingi kohabitacij tipai: „bandomosios santuokos“, „skurdži santuokos“ ir „našli šeimos“.

Edukolog s dr. Virginijos Šidlauskien s (Šiauli universitetas) straipsnyje *Seksistin s mokyklos aplinkos taka berniuk vyriškumo identifikacijai* diskutuojama apie feminizuotos mokyklos tak berniuk lytiškumui. Autor teigia, jog šiuolaikin s mokyklos objektyviai priešiška aplinka, pati mokyklin sistema – ugdymo programos, mokymo(-si) šaltiniai, direktorius, mokytojai, moksleiviai, j t vai – atsako vaiko rodome priešiškam priešiška ir atstumian iai, diegdami režim lytims, skatina seksualin ir lytin smurt bei agresij , neugdo ly i lygiavertiškumo. Priešingai, ia vyrauja aib stereotipinio m stymo, nepagarbos ir netolerancijos lygyb s idealams, žmogaus teis ms bei vertybin ms nuostatoms. Mokyklos bendruomen se dominuojant moterims, kurios demonstruoja sociokult rinio vaidmens model merginoms, reikalingi nesmurtinio vyriško elgesio pavyzdžiai. Autor persp ja, kad b tina skubi intervencija mokyklos politik , orientuot draugiškesn s, humaniškesn s mokyklos kult ros puosel jim , priemonės, traukian ias vyrus pedagogini studij programas ir mokyklas.

Sociolog dr. Vida Kanopien (Mykolo Romerio universitetas), siekdama palyginti moter ir vyr ekonominius vaidmenis, straipsnyje *Ly i ekonominiai vaidmenys* analizuoja j užimtumo lygio bei apmokamo darbo laiko trukm s rodiklius, aiškina ši rodikli skirtum priežastis ir pateikia susiklos iusios situacijos vertinim tarptautiniame (ES) kontekste. Mokslinink , interpretuodama statistikos duomenis, teigia, jog m s visuomen je n ra pakankamai vertinamos „moteriškos“ veiklos sritys: moterys šalyje uždirba vidutiniškai beveik penktadaliu mažiau nei vyrai, ly i atlyginim skirtum didesniu ar mažesniu mastu esama visose kio šakose. Autor pabr žia, jog didesn s pajamos, dominavimas priva iame sektoriuje ir viešajame gyvenime sustiprina vyro – šeimos maitintojo vaizd , suformuot patriarchalin s kult ros.

Žmogaus k niškumas itin traukia šiuolaikinius tyr jus. Šiame rinkinyje analizuojamas žmogaus k no, lytiškumo vaizdavimas kine, žiniasklaidoje, grožin je literat roje. Filosof doc.

Leonarda Jekentait -Kuzmickien straipsnyje *Sueities aktas ir asmens tapatyb paskutini j dešimtme i kine* atkreipia dėmesį tai, kad XX a. II pusis ir XXI a. pradžios kine vis daugiau rodoma atviro lytinio akto scenos. Mokslininkas nuomone, seksas ir viskas, kas su juo susiję, vis labiau reikalauja savo vietos viešajame diskurse, savo vizualizacijos, ir kartais jau tampa sunku atskirti meną nuo pornografijos, kas buvo visiškai neįsivaizduojama klasikinėje meno tradicijoje ir leidžia galvoti apie išskirtiną seksualumo reikšmę šiuolaikinio žmogaus tapatybei suvokti. Straipsnyje aptariamos trys nesukmingos intymaus gyvenimo santykio su saviidentifikacija tendencijos. Jos iliustruojamos konkrečiais filmais.

Mokslininkė iš Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto dr. Jūratė Sviulienė, remdamasi tarpukario Lietuvos žurnal moterims medžiaga ir šiuolaikiniais masinės kultūros (žiniasklaidos, reklamos, TV) kūriniais pateikimo tendencijomis, atskleidžia kūrinio sudaiktinimo pobūdį, kurį analizuoja kaip socialinio ir kultūrinio identiteto simbolį. Straipsnyje *Kūrinys kaip niškumas estetinėje ir etinėje erdvėje* J. Sviulienė daro išvadą, kad žiniasklaida, reklama, TV (pvz., kanalas *Fashion*) simuliuoja tikrovę arba kuria hiperrealybę, kurioje veikia ne realūs žmonės, o žmoniškai vaizdai, manifestuojantys vertybes simuliakrus – ir estetiškus, ir etinius.

Dr. Solveiga Daugirdaitė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) straipsnyje *Moterys kaip lietuvių moteris prozoje (XX a. pabaiga)* analizuoja, kaip kinta prozininkų požiūris į moterį. Ji teigia, kad lietuvių moteris prozoje nuo pat jos susiformavimo XIX a. pabaigoje dominavo „sielos rėpesiai“. Tačiau nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio vidurio moteris idealizuojantis vaizdavimas mums keistis: kalbant krikščioniškos simboliais, „madonas“ mums keisti „pasileidimai“. Straipsnyje daroma prielaida, jog daugumos aptariamojo laikotarpio moteris prozos herojų tapatybą sutampa su „moteris žurnal“ siūlomomis modeliu, matrilinijiniai literatūriniai ryšiai sunkiai žvelgiami.

Kauno technologijos universiteto Sociologijos katedros doktorantė Ernesta Butkuvienė tvirtina, kad moteris atstovavimas visuose politiniuose valdžios lygmenyse yra nežymus. Jos nuomone, tai lemia šalies politinę kultūrą, visuomenėje paplitę požiūriai į lyčių vaidmenis, pačią moteris nuomonę apie savo galimybes realizuoti save politikoje. Todėl straipsnyje *Moteris politinio dalyvavimo prielaidos Lietuvoje* autorė, remdamasi moksliniais literatūros šaltiniais, atskleidžia moteris dalyvavimo formaliosios politikos sferoje galimybes.

Dr. Aistė Urbonienė ir dr. Vilija Stanišauskienė (Kauno technologijos universitetas) straipsnyje *Karjeros sampratos erdvė: lyčių aspektas* siekia apibrėžti karjeros sampratą erdvėje bei nustatyti, kokią rolę jos kaita daro jaunąją, profesijų gyvyti siekiančių žmonių požiūriui. Mokslininkas analizuoja karjeros sampratų modelius bei jų kaitą šiuolaikiniame darbo pasaulyje, pristato vyrų ir moteris nuomonės tyrimą, kuriame atskleidžiami karjeros sampratų skirtumai lyčių stereotipų kontekste. Aiškina, jog vaikinai yra linkę savo karjerą vertinti orientuodamiesi biurokratinę karjeros siekimo modelį, o merginos savo gyvenimo karjerą vertina šiuolaikinę karjeros sampratą kontekste (šiuolaikinę karjeros modelis neturi stabilios struktūros ir nėra tvirtinamas organizacijoje).

Dr. Anelė Vosyliūtė iš Socialinių tyrimų instituto straipsnyje *Moterys ir erdvė: tapatumo paieškos* analizuoja moteris santykį su erdve, vairiomis jos vietomis, išryškina moteris socialiniame bei kultūrinėje situacijos ryšius su erdvinėmis struktūromis, pasitikėjimo aplinka laipsnų, vairių vietų, susijusių su moteris gyvensena, reikšmingumą. Ji daro išvadą, jog visuomenės diferenciacijos procese kinta moteris tapatumas, jo asmenybės bruožai, vairių erdvių vietų sisavinimas.

Sudarytojos ir redakcinė kolegija viliasi, kad šis straipsnių rinkinys ne tik kelia klausimus, ieško juos atsakymų, bet ir išryškina tas spragas, kurias lyčių studijos dar turėtų užpildyti.

Dr. Lijana Stundžė,
dr. Virginija Šidlauskienė